

Ob novi sovjetski kazenski zakonodaji

Dr. Ljubo Bavcon

Konec leta 1958 je Vrhovni sovjet Sovjetske zveze sprejel vrsto novih zakonov s področja kazenskega prava. Sembaj spadajo zakoni o temeljih kazenske zakonodaje SSSR in zveznih republik, zakon o kazenski odgovornosti za vojaška kazniva dejanja, zakon o ureditvi sodišč SSSR ter zveznih in avtonomnih republik, zakon o vojaških sodiščih ter zakon o temeljih kazenskega postopka SSSR in zveznih republik.¹

Tako je torej Vrhovni sovjet v načelih na novo uredil celotno kazensko področje, pri čemer je nadrobneje ureditev prepustil republikam in drugim avtonomnim enotam. Ob tej priložnosti ne bo odveč, če si na kratko ogledamo pot, ki jo je doslej prehodilo sovjetsko kazensko pravo. To nam bo tudi močnejše osvetlilo sedanje spremembe.

1. Po oktobrski revoluciji so leta 1919 v Sovjetski zvezi objavili prvi kazenskopravni predpis z naslovom »Vodilna načela kazenskega prava v SSSR«. Čeprav so bila ta načela izdelana v ognju revolucije in državljanjske vojne, so veljala le nekaj let, ker je Lenin menil, da se je treba odreči vsem izrednim ukrepom takoj, ko bo opravljena naloga »zatreti izkoriščevalce, posestnike in kapitaliste« (Lenin). Zato so že v letih od 1920 do 1922 začeli pripravljati nove kazenskopravne predpise. Na sovjetske pravnike je tedaj močno vplivala italijanska pozitivistična šola. Oglevali so se za to, da bi pojme kazni, kaznivega dejanja, krvide in druge pojme iz klasičnega kazenskega prava odpravili in zamenjali s tistimi, ki jih je predlagala pozitivistična šola. Po nekajletnih vročih razpravah so bila leta 1924 sprejeta nova Temeljna načela kazenske zakonodaje SSSR in zveznih republik. Načela niso v celoti sprejela pozitivističnih teorij, ločila pa so kazniva dejanja zoper sovjetsko družbeno ureditev od drugih kaznivih dejanj. Priznavala so analogijo, kazni formalno po imenu niso več poznala, temveč le ukrepe družbene obrambe, in sicer sodno poboljševalne, medicinske in medicinsko-pedagoške. V pravkar naštetih inštitutih se vsekakor pozna vpliv pozitivistične šole, čeprav so ga pozneje neštetokrat demantirali. Sicer pa so bila ta načela dovolj ohlapna in se je dalo kljub ali prav zaradi takšnih načel v posamezne kazenske zakonike zveznih republik strpati marsikaj. To se je dogajalo zlasti po letu 1930, ko se je začela Stalinova doba v razvoju Sovjetske zveze. Kazensko pravo je postal samo še sredstvo za izvajanje znamenitega gesla o zaostritvi

razrednega boja, kakor so leta 1956 ugotovili sami sovjetski pravniki.² Kolikor to pravo za ta namen ni bilo primerno, so ga mirno obšli in nadomestili s posebnimi predpisi. V nadalnjem bomo lahko videli, kako sta tako praksa kot tudi teorija poskušali prilagoditi kazenskopravni sistem trenutnim »potrebam« in samovolji režima.

Poglavitna težnja tedanje prakse je bila razširjenje oblasti in samovolje državnih organov ter posameznih funkcionarjev, čemur se je v celoti prilagodila tudi kazenskopravna znanost. Spričo takšnega položaja ni čudno, da so ostala Temeljna načela nespremenjena vse od leta 1924 pa do leta 1958. To dejstvo si lahko razlagamo le s tem, da so po tej strani koristno rabila birokratski kasti za izvajanje nasilja in da po drugi strani takšne prakse nikakor niso ovirala.

Po Stalinovi smrti se je začel spremenjati položaj tudi na tem področju. Po XX. kongresu, ki je poudaril potrebo po varovanju zakonitosti, sta se leta 1956 oglasila Piontkovski in Čikvadze in kar dovolj odločno skritizirala tedanje praksjo in teorijo.³ Za dogodek v Sovjetski zvezi je značilno, da so ti glasovi kmalu spet potihnili. Namesto njih se je v letu 1957 pojavil načrt zakona, po katerem naj bi probleme brezdelnežev, huliganov, potepuhov in podobnih, reševali kar mimo sodišč, v obliki nekakšnih ljudskih zborovanj. Na ta zakonski predlog je reagiral tudi naš tisk in ga označil kot korak nazaj, kot korak, ki vodi v nezakonitost in odpira možnosti za neupravičeno preganjanje ljudi.⁴ Kmalu zatem so ta načrt ostro napadli tudi v Sovjetski zvezi in so zoper njega navajali podobne razloge kot pri nas. Zanimivo je, da so vsa ta nihanja v glavnem sovpadala tudi s sicer znanimi političnimi nihanji v Sovjetski zvezi, to se pravi z bojem Hruščeva za oblast. Po njegovi utrditvi na oblasti in po odstranitvi Molotova in tovarišev so se, kakor kaže, pospešeno lotili dela tudi na kazenskopravnem področju, da bi odpravili poglavite možnosti za nezakonitost, samovoljo in neupravičeno nasilje.

2. Rezultat teh naporov je danes pred nami in bili bi krivični, če ga ne bi ocenili pozitivno. Tudi mi smo po letu 1948 spoznali, da moramo čimprej odstraniti s področja kazenske represije vse možnosti za nezakonitost, za samovoljno delovanje državnih organov in za neupravičeno preganjanje ljudi, čeprav je bilo takšnih možnosti pri nas manj in so bile manj nevarne. Tudi mi smo takrat spoznali, da kazensko pravo in kazenski si-

strem v socialistični državi (to se pravi v državi, ki naj bo bolj kot katera koli druga urejena, demokratična, ki naj bolje varuje pravice, svobodo in dostojanstvo človeka) ne smeti in ne moreta biti sredstvo za samovoljno preganjanje ljudi. Če so to danes spoznali v Sovjetski zvezi enainštirideset let po revoluciji, je to sicer zelo pozno, a vendarle spodbudno.

Poglavitna misel, ki je vodila avtorje novih predpisov, je ta, da se je treba odreči pretirani represiji in neupravičenemu nasilju. »V socialistični državi represija ni edino in poglavito sredstvo v boju s kriminaliteto. Važneje je, preprečevati jo in vzgajati ljudi ter odpravljati vzroke, ki rojevajo ostanke starega v zavesti ljudi. Vse bolj važno bo postajalo prepričevanje, kolikor bolj se bo utrjevala sovjetska družbena in državna ureditev ter materialni položaj, kulturna raven in izobrazba državljanov.« (Iz ekspozaja o novih zakonih, ki ga je podal predsednik komisije za zakonske predloge Zveznega sovjeta D. S. Poljanski.)⁵

Zaradi takšnega stališča so Temelji kazenske zakonodaje SSSR in zveznih republik omilili kazensko odgovornost za dejanja, ki so ocenjena kot družbi manj nevarna, to je tista, zoper katera se je mogoče boriti z milijimi, administrativnimi, disciplinski in družbenimi ukrepi. To težnjo moramo seveda odkrito pozdraviti, razen če se za temi administrativnimi, disciplinski in družbenimi ukrepi ne skrivajo nove možnosti za represivne ukrepe zoper državljanе, v tem primeru morda celo izven kontrole sodišč.

Kadar koli so ljudje živeli dalj časa pod pritiskom nezakonitosti, samovolje in nasilja, so oblikovali tudi silno trdna in na videz neprekrsljiva pravila o tem, kdaj in v kakšnih pogojih se sme poklicati državljan na odgovornost in ga kaznovati. Tako je bilo po francoski revoluciji, ko so zaradi slabih izkušenj v fevdalizmu ostro postavili načela humanosti kazenskega prava, odgovornosti za krivdo, načelo, da mora biti kazen sorazmerna kaznivemu dejanju, in druga načela. Kakor da bi se zgodovina ponavljala, ko bremo v poročilu Poljanskega, da so novi Temelji čvrsto postavili načelo humanosti kazenskega prava, načelo odgovornosti za krivdo, načelo, da mora kazen ustrezati kaznivemu dejanju in stopnji storilčeve nevarnosti. Zaradi tega je v 3. členu Temeljev oblikovano načelo »nullum crimen, nulla poena sine lege«, na katerega so teoretično sicer tudi doslej prisegali, v resnic pa so ga razvrednotili s tem, da so uporabljali analogijo ter ukrepe zoper ljudi, ki niso storili kaznivega dejanja, ki pa so imeli zveze z

delinkventnim okoljem ali pa zaradi njihove prejšnje dejavnosti.⁶

Posebej moramo omeniti tudi novo, jasnejso formulacijo temelja kazenske odgovornosti — krivde. V prejšnjih načelih obsežena nejasna formulacija tega pojma je dopuščala najrazličnejše razlage, kakor je pač ustrezo trenutnim političnim potrebam. Tako so na primer v Stalinovi dobi izoblikovali tudi tako imenovano ocenjevalno teorijo krivde. Po tej teoriji bi moral sodišče presoditi ne le storilčev konkretni odnos do konkretnega kaznivega dejanja, marveč oceniti tudi vse njegovo prejšnje in sedanje življenje. Prav je sicer, da sodišče pozna storilčeve osebnost ter njegovo prejšnje in sedanje življenje, toda to ne sme vplivati na izrek o krivdi, marveč le na izbiro in odmero kazenske sankcije. Nasprotno se lahko zgodi, da bo sodišče razglasilo za krivega tudi človeka, ki mu storitev dejanja sicer ni moglo dokazati, pač pa je le iz podatkov o njegovi osebnosti sklepalo, da bi utegnil biti storilec. K temu je sovjetska teorija dodala še novo dopolnilo. V teoriji dokazov trdi namreč Višinski, da sodišču nikakor ni treba iskati materialne resnice, temveč le najvišjo stopnjo verjetnosti.⁷ Očitno je, da so takšne teorije morale v praksi pripeljati do množičnega obsojanja in kaznovanja ljudi samo na podlagi suma, kar praktično pomeni, do obsojanja in kaznovanja nedolžnih ljudi. V teoriji zatrjevana domneva nedolžnosti se je torej v praksi sprevrgla v svoje nasprotje, v domnevo krivde. Še več, očitno je, da so bile te teorije skonstruirane prav zato, da bi lahko državni aparat preganjal vsakogar, kdor bi postal nezaželen.

Novi Temelji si prizadevajo odstraniti vsako nejasnost. Tretji člen pravi, da je kazensko odgovoren in da je lahko kaznovan le tisti, ki je kriv kaznivega dejanja, to se pravi, ki naklepno ali iz malomarnosti stori družbi nevarno dejanje, ki je kot takšno vnaprej predvideno v kazenskem zakoniku. Iz tega besedila, zlasti pa iz 8. in 9. člena, ki določata, kdaj je dejanje storjeno naklepno ali iz malomarnosti, je razvidno, da gre pretežno za psihološko pojmovanje krivde. Osmi člen pravi: »Dejanje je storjeno naklepno, če se je storilec zavedal družbi nevarnega pomena svojega dejanja ali opustitve, predvidel njegove družbi nevarne posledice in želet te posledice ali pa zavestno dopuščal njihov nastop.«

9. člen pa pravi: »Dejanje je storjeno iz malomarnosti, če je storilec predvideval možnost nastopa družbi nevarnih posledic svojega dejanja ali opustitve, pa je lahkomiselno mislil, da jih bo preprečil, ali pa ni predvideval možnosti nastopa takšnih posledic, če-

prav bi jih moral in mogel predvidevati.« Očitno je, da so sedaj pojmi mnogo jasneje opredeljeni, uveden pa je tudi pojem nezavestne malomarnosti, ki doslej ni bil znan. Kaže torej, da so ta koncept krvide ocenili tudi v Sovjetski zvezzi kot najprimernejši in hkrati kot najuspešnejši za varstvo zakonitosti ter za varstvo človekovih pravic in svobode.

Semkaj spadajo tudi določbe o prištevnosti, o silobranu, o skrajni sili, o odgovornosti za poskus in o udeležbi. V vse te nadrobnosti se v našem okviru ne moremo spuščati. Ugotoviti moramo, da poznajo novi Temelji samo prištevnost in neprištevnost, ne pa tudi zmanjšane prištevnosti. Za neprištevne osebe se lahko uporabijo po odločbi sodišča prisilni ukrepi medicinske narave. Prav zanimiva je tudi določba 12. člena, po kateri storilčeva pisanost ne more biti razlog za njegovo kazensko neodgovornost.

Posebne pozornosti je vreden tudi inštitut udeležbe. Višinski je svoj čas v teoriji in praksi zavzemal stališče, da vzročna zveza med storilčevim in udeleženčevim dejavnostjo ni nujna in da udeleženčev naklep ni nujni pogoj za njegovo kazensko odgovornost. Trdil je, da za pojem udeležbe zadostuje kakršna koli zveza med kakšno osebo in storjenim dejanjem. S tem je omogočil, da so se kot udeleženci obravnavali ne le storilec in sostorilci, marveč tudi vsi tisti, ki so bili kakor koli povezani s kaznivim dejanjem, pri čemer se je lahko zveza z dejanjem nanašala na čas pred storitvijo dejanja ali po njej.⁸ Tudi tu je šlo očitno za razširitev možnosti za preganjanje ljudi in to se je tudi v resnici dogajalo v obliki kazenskih sankcij zoper družinske člane storilca kaznivega dejanja.

Novi Temelji so zato izrecno predpisali, da mora biti za udeležbo podan predvsem naklep. Razen tega pa so vse možne udeležence kar imenovali in opisali. Med nje spadajo organizator, napeljevalec in pomagač. S tem so novi Temelji odpravili nejasnosti, ki so poprej omogočale različna tolmačenja, večinoma na škodo zakonitosti ter svobode in pravic državljanov.

Temelji zelo poudarjajo tudi načelo individualizacije kazni. To se izraža predvsem v precejšnjem številu vrst kazni ter v taksatativno naštetih olajševalnih in obteževalnih okoliščinah, ki jih mora sodišče upoštevati pri izbiri in odmeri kazni. Vrste kazni, ki jih naštevajo temelji, so odvzem prostosti (v kazničnici — težja oblika, v delovno-popoljševalni koloniji — lažja oblika), pregnanstvo (določitev kraja bivanja), izgon (določitev krajev, kjer obsojenec ne sme bivati), poboljševalno delo brez odvzema prostosti, prepoved opravljanja določene dejavnosti, denarna

kazen, družbeni preklic (morda bolje — prezir), ki se lahko opravi po časopisu ali kako drugače. Razen naštetih so možne še stranske kazni: zaplemba premoženja ter odvzem vojaškega ali kakšnega drugega posebnega naziva. Končno poznajo novi Temelji tudi smrtno kazen kot izjemen ukrep, ki se lahko v mirnem času uporabi le za takatsativno našteta kazniva dejanja: izdaja domovine, vohunstvo, diverzantstvo, terorizem, uboj in banditizem (22. člen). Temelji dovoljujejo, da republike in druge avtonomne enote še izpopolnijo ta sistem kazenskih sankcij z ukrepi, ki so primerni glede na posebne razmere republike ali avtonomne enote.

Glede odmere kazni pravi 32. člen, da mora sodišče odmeriti kazen v mejah zakona in da mora kazen natančno ustrezati določbam Temeljev ter določbam kazenskih zakonikov zveznih republik. Sodišče se mora ravnati po načelih »socialistične pravne znanosti in mora oceniti naravo in stopnjo družbene nevarnosti dejanja, storilca ter okoliščin dejanja, zlasti olajševalne in obteževalne okoliščine«.

Med olajševalne okoliščine, ki so naštete v 33. členu, spadajo predvsem preprečevanje ali odstranitev posledic dejanja in povrnitev škode; olajševalna okoliščina je nadalje, če je bilo dejanje storjeno zaradi težkih osebnih ali družinskih razmer, če je bilo dejanje storjeno pod pritiskom ali če je bilo dejanje storjeno zaradi hudih duševnih muk, ki jih je povzročil oškodovanec. Med olajševalne okoliščine spadajo tudi prekoračenje silobrana, mladoletnost, odkritosrčno priznanje itd. Med obteževalne okoliščine, naštete v 34. členu, pa spadajo povratek (toda sodišče ni dolžno šteti povratek za obtežilno okoliščino), obteževalno je, če je dejanje storila organizirana skupina, če je bilo dejanje storjeno iz koristoljubja ali iz drugih nizkotnih pobud, če je bilo storjeno proti otroku, starcu ali drugi slabotni osebi itd.

Temelji pooblaščajo zvezne republike, da lahko v svojih kazenskih zakonikih določijo še druge olajševalne okoliščine, ki niso naštete v Temeljih. To pooblastilo pa ne velja za obteževalne okoliščine.

Novi temelji so odpravili tudi nekatere kazenskopravne inštitute, ki so omogočali vsakršno samovoljo, in inštitute, ki so bili izraz teorije o zaostrovjanju razrednega boja. Na prvem mestu moramo omeniti analogijo. (Analogija je inštitut, ki omogoča, da se v praksi ustanavljajo novi dejanski stani in kazni zanje mimo tistih, ki so že določeni v kazenskem zakonu). V revoluciji in v dobi takoj po njej, je uporaba analogije razumljiva in upravičena. Nova oblast še ne more izdelati celotnega spiska dejanj, ki jih je

treba preganjati, pa tudi nova se pojavljajo. V takšnih razmerah se nova oblast seveda ne more odreči možnosti, da ne bi preganjala in kaznovala revoluciji in novi oblasti nevarna dejanja samo zato, ker niso kot takšna že vnaprej določena v kazenskem zakoniku. Prav tako razumljivo pa je tudi, da je analogija dvorezno orožje, ki se lahko vsak hip sprevrže v sredstvo samovolje in nezakonitosti. Prav kot takšno sredstvo je bila analogija potrebna birokratski kasti, ki jo je vzdrževala v kazenskem sistemu Sovjetske zveze vse doslej in jo tudi teoretično opravičevala.

Odprava analogije v novih Temeljih presega ožje okvire kazenskega prava in pomeni praktično in teoretično pomemben korak naprej. Pomeni predvsem, da so se danes v Sovjetski zvezi odrekli tisti svojevrstni dialektiki, po kateri naj bo vsa državna ureditev tako gibčna, da jo je mogoče sleherni trenutek prilagoditi tako imenovanim »političnim potrebam«. Čeprav je takšna teorija včasih zelo zapeljiva, moramo priznati, da na široko odpira možnosti za subjektivno in samovoljno presojanje teh »političnih potreb«, s tem pa se naperi zoper lastno ljudstvo ter zoper svobodo in pravice državljanov. Zato je odprava analogije tudi praktično važen korak k notranji ureditvi sovjetske države, k omejitvi birokratske samovolje ter k utrditvi pravne varnosti državljanov.

Med ukrepe, ki omejujejo samovoljo, sodi tudi odprava tistega člena prejšnjih Temeljev, ki je omogočal uporabo represivnih ukrepov zoper osebe, ki so bile razglašene kot družbi nevarne zaradi poprejšnje dejavnosti ali zaradi zvez z delinkventno okolico, ne da bi sicer storile kakšno kaznivo dejanje. V bistvu je šlo za možnost ukrepanja zoper kogarkoli, kajti očitke glede na poprejšnjo dejavnost ali pa glede na zvez z delinkventno okolico je mogoče kaj hitro skonstruirati. Tudi če bi ta ukrep presojali kot tiste vrste varnostni ukrep, ki izhaja iz tako imenovane nevarnosti kakšne osebe, bi ga morali odločno zavrniti, ker v sovjetski zakonodaji ni bil niti posredno vezan na stortev kakšnega kaznivega dejanja. Če odklanjam varnostne ukrepe na podlagi nevarnosti osebe, ki se izrečejo namesto kazni ali pa po prestani kazni za kakšno konkretno kaznivo dejanje, potem moramo seveda še bolj odklanjati takšne varnostne ukrepe, kot jih je doslej poznala sovjetska kazenska zakonodaja. Celo kadar gre za pregon klasične kriminalitete, poudarja večina kriminalistov, med njimi tudi naši, da so takšne vrste varnostni ukrepi v nasprotju z načeli o varstvu človekove svobode in njegovih pravic. Še tem bolj pa velja to, kadar gre za represivne

posege na politično področje, kjer postanejo vsi pojmi silno relativni in se dajo obrniti kakor komu ugaja, kot smo imeli in še imamo priložnost videti v obeh tako imenovanih političnih blokih. Kdor resnično želi varovati zakonitost in človekove pravice, varovati državljanje pred samovoljo državnega aparata, se mora odreči sredstvom, ki se dajo z luhoto zlorabiti. Zato naš kazenski zakonik ne pozna varnostnih ukrepov, ki bi izhaljali samo iz ocene nevarnosti kakšne osebe, in jih tudi naša teorija odločno zavrača. Odprava tega ukrepa v sovjetskem kazenskem pravu zato prav tako presega ožje okvire kazenskega prava.

Med ukrepi, ki prispevajo k omilitvi pretirane ostrosti represije, moramo omeniti zlasti odpravo določbe, po kateri je bilo mogoče koga razglasiti za sovražnika Sovjetske zveze in ga izgnati iz države, dalje omilitev prostostnih kazni od dosedanjih 20 oziroma 25 let na 10 oziroma 15 let, odpravo določbe, po kateri je bilo mogoče določenim kategorijam ljudi odvzeti volilno pravico, ter povisanje meje, pri kateri postane mladoletnik kazensko odgovoren, z dosedanjih 12 oziroma 14 let na 16 let oziroma za nekatera taksativno našteta huda kazniva dejanja na 14 let.

Poljanski in tudi drugi avtorji, ki so sodelovali pri razpravi o načrtih novih zakonov v reviji »Sovjetsko gosudarstvo i pravo«⁹, poudarjajo, da izhajajo novi zakoni iz spoznanja, da je treba vse bolj uporabljati vzgojne ukrepe namesto represivnih. Ta novi koncept je, pravijo, v ostrem nasprotju s svoječasno toliko poudarjenim, a napačnim mnenjem, da se razredni boj zaostruje, s tem pa da se mora zaostrovati tudi represija. Medtem ko so še pred kratkim vzgojno in poboljševalno stran kazenskih sankcij skoraj povsem zanemarjali, je v novih Temeljih večkrat posebej poudarjena. Več avtorjev, med njimi tudi sam Poljanski, je poudarilo, da bi bil potreben tudi poseben zvezni zakon o načilih izvršitve kazni, ki bi moral določiti konkretnne oblike in metode za poboljševanje in prevzgajanje delinkventov. Med ukrepi, ki so bolj poboljševalni kot kaznovalni, moramo posebej omeniti pogojno obsodbo. Ta ukrep sicer ni neznan, niti nasploh niti v Sovjetski zvezi, vendar pa je sedaj dobil neko posebno obeležje, zaradi katerega je vreden omembe. Sodišče namreč lahko naloži družbenim organizacijam, kolektivom delavcev, uslužbencem in kolhoznikov, od koder je obsojenec, dolžnost, da skrbijo za njegovo prevzgojo. Sodišče mora pri tem upoštevati okoliščine dejanja, storilčeve osebnost in tozadenva priporočila omenjenih organizacij. Načelno se zdi takšen ukrep prav primeren, če seveda ne bo postal

šallona in če se bodo upoštevale konkretnne razmere in možnosti tako na strani pogoju-nega obsojenca kot tudi na strani prizadetih organizacij.

3. Poglavitna načela, ki so vodila avtorje novih Temeljev kazenskega prava ZSSR, so vodila tudi avtorje ostalih zakonov. Predsednik komisije za zakonske načrte sovjeta narodov, D. R. Rasulov, ki je poročal o novem zakonu o ureditvi sodišč in o novem zakonu o kazenskem postopku, je naglasil, da izhajajo iz odločene zahteve po utrditvi zakonitosti in iz zahteve, »presekat višinsko samovoljo«.¹⁰ Glede nove ureditve sodišč moramo poudariti, da so sedaj odpravljena razna posebna sodišča, ki niso bila nikomur odgovorna, in da so tudi vojaška sodišča sestavni del sovjetske sodne organizacije.

V Sovjetski zvezni delujejo po novih predpisih zvezna sodišča in sodišča zveznih republik. Zvezna sodišča so Vrhovno sodišče ZSSR in vojaška sodišča. Sodišča zveznih republik pa so Vrhovna sodišča zveznih in avtonomnih republik, oblastna, krajevna, mestna sodišča, sodišča avtonomnih oblasti in nacionalnih okrožij ter končno rajonska ljudska sodišča.

Rajonska ljudska sodišča volijo državljanji na tajnih, splošnih, enakih in neposrednih volitvah za dobo petih let. Sodnike prisednike teh sodišč volijo državljanji po svojih delovnih mestih. Oblastna, krajevna, mestna sodišča, sodišča avtonomnih oblasti in nacionalnih okrožij volijo ustrezní sovjeti za dobo petih let. Sovjeti volijo tudi sodnike prisednike pri teh sodiščih. Vrhovna sodišča po vsej lestvici navzgor do Zvezne volijo ustrezní Vrhovni sovjeti.

V zakonu o ureditvi sodišč so postavljena tudi načela za delovanje sodstva, kot na primer enakost državljanov pred zakonom in sodiščem, zakonitost, volilnost sodišč, načelo kolegialnosti, načelo neodvisnosti sodišč in njihove podrejenosti samo zakonu, javnost obravnav in pravica obdolžencev do obrambe.

Omembe vredno je tudi, da je novi zakon podaljšal mandatno dobo rednih sodnikov od 3 na 5 let, kar naj omogoči sodnikom, da bodo bolje spoznali razmere svojega okoliša. To naj prispeva tudi k ustalitvi sodne prakse in k boljši kvaliteti dela. Nasprotno pa je mandatna doba sodnikov prisednikov skrajšana na dve leti, da bi lahko čim večje število državljanov sodelovalo pri sodstvu. Sploh je Rasulov večkrat posebej naglasil načelo udeležbe državljanov pri izvajanju oblasti.

Novi zakon o temeljih kazenskega procesnega prava ZSSR prav tako poudarja že prej omenjena načela. V 2. členu tega zakona je na primer rečeno, da mora kazenski po-

stopek zagotoviti, da bo vsakdo, kdor je storil kaznivo dejanje, pravično kaznovan in da ne bo nihče, kdor je nedolžen, poklican na odgovornost in obsojen. Rasulov je poddaril, da se kot rdeča nit vleče skozi zakon leninska misel, da je sodišče edini organ, ki mu je podeljena pravica ugotavljati krivdo državljanov in jim izrekati kazni. To sicer po svetu že dolgo znano načelo je torej končno le prodrlo tudi v sovjetsko zakonodajo. Med konkretnimi ukrepi v tem smislu moramo omeniti člene, ki govorijo o dokazovanju. Že prej omenjeno teorijo Višinskega so novi predpisi docela demantirali. Organi kazenskega pravosodja so sedaj dolžni vsestransko, v celoti in objektivno raziskati kaznivo dejanje. Dokazno breme se ne sme preložiti na obdolženca (14. člen). Prepovedana je uporaba nasilja, groženj in drugih nezakonitih sredstev. V 16. členu je celo določeno, katera sredstva imajo dokazno vrednost, pri čemer se je znova izrazil odpored teorij Višinskega, ki je trdil, da obdolženčeve priznanje zadostuje za ugotovitev njegove krivde.

Temelji kazenskega postopka posvečajo posebno pozornost varovanju državljaških pravic. Toda med tem ko je za nas vsebina tega pojma predvsem v varstvu državljanov pred samovoljo in nezakonitostmi državnih organov, gre v novi sovjetski zakonodaji za varovanje državljanov pred kaznivimi dejanji. Rasulov pravi, da brani kazensko pravo razen socialistične družbe tudi pravice in zakonite interese državljanov, in sicer njihovo življenje, zdravje, dostojanstvo in imetje, ki je bilo pridobljeno s poštenim delom, pred napadi tatov, huliganov, roparjev in morilcev. Zaradi tega razširja novi sovjetski kazenski postopek tudi pravice oškodovanca in mu daje aktivnejšo vlogo. Oškodovančeva vloga v kazenskem postopku seveda ni nič kaj posebno novega. Zato razumemo ta poudarek šele, če upoštevamo, da je bil doslej oškodovanec povsem potisnjen ob stran, ker se je premočno uveljavljala vloga države.

Rasulov je v svojem ekspozezu naglasil tudi pomen varstva obdolženčevih pravic. V dosedanjem sistemu je lahko nastopil branilec šele, ko je bil obdolženec izročen sodišču. To pomeni, da je bil med vso preiskavo prepuščen na milost in nemilost preiskovalnim organom. Toda tu sprememba žal ni preveč daljnosežna. Novi postopek dovoljuje branilčevu intervencijo od trenutka dalje, ko je preiskava končana in ko se začne pripravljati obtožnica. Ne moremo reči, da tu ni nobene spremembe, a državljan, ki je osušljen kaznivega dejanja, je v resnici še vedno prepuščen preiskovalnim organom. Ni po-

vsem razumljivo, zakaj niso šli tako daleč, da bi dovolili branilčeve intervencijo med vsem kazenskim postopkom, kot je to urejeno pri nas in še ponekod. Verjamemo, da s tem niso hoteli pustiti odprtih vrat preiskovalnim organom za vsak primer.

Glede branilčeve vloge pa je Rasulov posebej poudaril, da »z vidika sovjetske zakonodaje in morale branilec ne more s poljubnimi sredstvi opravičevati svojo stranko. Sovjetski branilec mora služiti veliki, humani nalogi, varstvu socialistične družbe, zakona, pravice in pravičnosti. Po teh načelih se mora ravnati pri obrambi obdolženca. Varovanje zakonitih interesov in pravic obdolženca, to je branilčeva naloga, ne pa varovanje njegovih nezakonitih zahtev, zakaj takšna obramba neizbežno preraste v varovanje delinkventa in delikta.«

Če bi bila pojma pravice in pravičnosti za vse ljudi enaka, če bi bila vsa kazniva dejanja podobna in če bi se dalo vse storilce razvrstiti v dve, tri skupine, potem bi bilo morda mogoče omejiti branilčovo vlogo tako, kot je to napravil Rasulov. V sedanjih realnih razmerah pa to pomeni oviro za branilca, pomeni, da si ne bo upal navajati pred sodiščem okoliščin v prid obdolženca iz bojazni, da ne bo njegov nastop tolmačen kot »varovanje delinkventa in delikta«. Zato bo moral ostati samo pasiven opazovalec in bo smel nastopiti le, če bodo ogroženi zakoniti interesi in pravice obdolženca.

Med zakoni, ki so bili sprejeti na decembrskem zasedanju Vrhovnega sovjeta, moramo posebej omeniti še zakon o kaznivih dejanjih zoper državo. Pričakovati bi bilo, da bo spričo precej pomembnega prenosa kompetenc na republike in potem ko so se odrekli pretirani represiji, prepričeno republikam tudi področje kaznivih dejanj zoper državo. Dejstvo, da bo mimo kazenskih zakonikov republik, ki bodo obsegali tudi posebni del kazenskega prava, veljal še poseben zakon o kaznivih dejanjih zoper državo, kaže lahko le dvoje: ali so kazniva dejanja zoper državo kljub 41-letnemu obstaju sovjetske družbene ureditve še vedno zelo pomembna, kar bi po drugi strani kazalo tudi na precejšnjo neurejenost notranjih razmer v Sovjetski zvezni, ali pa se kljub izjavam in deklaracijam še vedno niso mogli dokončno odreči konceptom nasilja. Vsekakor moramo ugotoviti, da so pri nas, štirinajst let po revoluciji, kazniva dejanja zoper državo skoraj povsem izginila, saj jih statistika v celotnem številu kaznivih dejanj ne zaznamuje niti en odstotek. Tembolj upravičeno bi lahko podoben padec političnih kaznivih dejanj pričakovali v Sovjetski zvezni, kar seveda jemlje tudi upravičenost uporabi nasilja.

4. Kljub nekaterim mimogrede izrečenim kritičnim pomislikom moramo novo sovjetsko kazensko zakonodajo pozitivno oceniti. Gre za korak iz sistema, v katerem je prevladovala nezakonitost in samovolja, v sistem, ki mnogo bolj zagotavlja sovjetskemu državljanu, da bodo varovane njegova svoboda in njegove pravice. Sredstva, ki so jih uporabili za dosego tega namena, so tako rekoč klasična, preizkušena in so svojo vrednost (relativno seveda) dokazala v več kot polstoletni praksi evropskih držav.

Pričakovanja nekoč, še pred Stalinom, so bila velika. Socializem, novi družbeni red, naj bi dal nove, humanistične in napredne rešitve tudi na področju boja proti kriminaliteti. Toda sile in nujnosti materialne stvarnosti so bile premočne in prva socialistična dežela sveta je ostala žal tudi v tem pogledu za kapitalističnimi državami. Zato moramo biti danes veseli, da Sovjetski zvezni vsaj tega ni več mogoče očitati, pa čeprav je za to uporabila že davno znane, v buržoazni družbi nastale pravne inštитute. Daleč smo od tega, da bi Sovjetski zvezni očitali podedovane, silno težavne materialne razmere, ki pač ne dopuščajo takšnih oblik življenja, ki bi jo odlikovale pred drugimi razvitimi deželami. Toda od dežele, ki se želi imenovati socialistična, lahko zahtevamo, da vsaj toliko varuje zakonitost ter svobodo in dostojanstvo svojih državljanov kot kapitalistične dežele.

Mimo tega pa zaslužijo nekatere trditve obeh že omenjenih predsednikov komisij še posebno pozornost. Znano je dosedanje uradno sovjetsko tolmačenje kriminalitete, ki se glasi nekako takole: vzroke kriminalitete je treba iskati v organizaciji družbenih odnosov, v oblikah lastnine, v načinu organizacije proizvodnje in porazdelitve. Toda ta trditev velja samo za kapitalizem. V socializmu je organizacija družbenih odnosov dovršena. Zasebne lastnine ni, proizvodnja in porazdelitev sta pravični. Če se kriminaliteta v socializmu še pojavlja, je to le ostanek starega v zavesti ljudi ali pa dejavnost ljudskih sovražnikov, tujih agentur in njihovih pomagačev — vohunov, diverzantov in izdalcev. V vsakem primeru imamo torej opravka z izvržkom človeške družbe, ki ne zasluži drugega kot najostrejše ukrepe sovjetske oblasti. Od tod seveda nujno izhaja popolno zanemarjanje vzgojnih in poboljševalnih ukrepov. Zaradi tega se kriminaliteta sploh ne proučuje kot realen družbeni in individualni pojav. Od tod izvira tudi dejstvo, da nimajo niti v Sovjetski zvezni niti v drugih vzhodnih državah takih pomembnih disciplin, kot so kriminologija, kriminalna sociologija, kriminalna psihologija, pedagogika itd.

V resnici pa raste kriminaliteta iz posvet konkretnih in stvarnih družbenih tal in vsaj pretežno ni nikakršen ostanek starega. Nedovršenost materialnih pogojev človeškega življenja poraja kriminaliteto in jo bo porajala, dokler ne bo mogoče zadovoljiti »elementarne človekove materialne in duhovne potrebe«, kot je nekoč rekel Engels.¹¹

Kako polagoma in naporno si prebijajo pot nova spoznanja v Sovjetski zvezi, nam bo morda pokazala primerjava dveh, za malenkost različnih stališč obeh predsednikov komisij Vrhovnega sovjeta. Rasulov pravi: »V socialistični družbi so dani vsi objektivni pogoji in možnosti za popolno likvidacijo kriminalitete, za izkoreninjenje protidružbenih pojavov. V zadnjih letih se je občutno znižala kriminaliteta, količina kaznivih dejanj, v naši deželi kot posledica ukrepov za utrditev zakonitosti in za povečanje izobrazbe sovjetskih državljanov.

Toda ne moremo se omejiti na to. V dobi prehoda v komunizem je mogoče in je treba dokončno likvidirati takšne protidružbene pojave, kakršna je kriminaliteta. Za to imamo vse možnosti. Družbene korenine kriminalitete v naši državi so že davno odpravljene. Ukrepi sovjetske države v boju s protidružbenimi pojavimi, z elementi, ki rušijo mirno delo sovjetskih ljudi, uživajo podporo vsega ljudstva. Nalogu bomo izvršili, če bomo pravilno izkoristili možnosti, ki jih imamo za pravočasno odkrivanje in preprečevanje kaznivih dejanj. Ustvariti moramo takšne pogoje državnega in družbenega vpliva, ki bodo izključevali vsakršno možnost izvrševanja kaznivih dejanj. Med temi ukrepi je zlasti važno pravočasno in popolno odkrivanje kaznivih dejanj.«

Nobenega dvoma ni, da je pravočasno in popolno odkrivanje kaznivih dejanj zelo pomembno. Dvomljivo pa je, ali bo to moglo dokončno likvidirati kriminaliteto. Koncept Rasulova se, kot vidimo, bistveno ne razlikuje od dosedanjega. Čeprav manj poudarja znamenite »ostanke starega«, kaže izjava, da so družbene korenine kriminalitete že davno odpravljene, da gre še vedno za nevzdržno in škodljivo idealizacijo stvarnosti. Zaradi takšnega stališča bi se utegnilo zgoditi, da bodo spričo neuspehov v boju proti kriminaliteti spet posegli po najostrejši represiji, ki lahko postane tudi sama močan kriminogeni faktor.

Nasprotno pa je Poljanski napravil šicr rahel in boječ, a vendorle upanje vzbujajoč premik. Pravi namreč: »Nadaljnja krepitev pravnega reda v naši družbi je v mnogočem odvisna od odločne odstranitve vzrokov, ki porajajo kazniva dejanja... Najvažnejši so preventivni in vzgojni ukrepi, poleg tega pa

odstranitev vzrokov, ki porajajo ostanke starega v zavesti ljudi.«

Ostanki starega torej le niso več čisto idealističen pojem, ki nima nobene zveze z družbeno bitjo. Morda je ta izjava pred forumom, kakršen je Vrhovni sovjet, korak k priznanju, da sovjetska družbena stvarnost le ni tako zelo dovršena in neoporečna. Pričnati, da lahko materialni pogoji sovjetskega življenja povzročajo vsakovrstne nenormalne družbene pojave, med njimi tudi kriminaliteto, bi pomenilo prvi korak k reševanju družbenih problemov sploh in s tem tudi k uspešnejši kriminalni politiki. Poljanski sicer ne navaja vzrokov, ki porajajo ostanke starega, a tega si tudi ni mogel privoščiti spričo izjave Rasulova o odpravljenih družbenih koreninah kriminalitete. Težko pa je dvočiniti, da pri tem ni mislil prav na neurejene stanovanjske razmere, na nezadostna sredstva za preživljvanje, ki tarejo še marsikoga, na dejstvo, da marsikomu še ni mogoče dati primerne zaposlitve, skratka, da boj ljudi za boljši kos kruha še zdaleč ni končan in da se spričo tega nujno porajajo kot stranski proizvod družbenega življenja tudi kriminaliteta, alkoholizem, prostitutija in podobno. Poslanec Gorkin je v razpravi o predloženih zakonih iskal vzroke kriminalitete v alkoholizmu, v družinskih preprih in v pretepih.¹² Toda ostal je dolžan odgovor na vprašanje, zakaj ti srečni sovjetski državljanji utapljamajo svojo »srečo« v alkoholu, zakaj se kljub prehajanju v komunizem še vedno prepirajo in pretepajo.

Novi kazenskopravni predpisi so torej občuten napredok s stališča Sovjetske zveze, njene notranje ureditve in utrditve pravne varnosti državljanov. Toda ni mogoče spregledati dejstva, da je Sovjetska zveza z novimi zakoni šele dosegla druge razvite dežele, katerih praksa pa v tem pogledu prav tako še daleč ni idealna.

Za resničen napredok, ki bo sedanje oblike socializma ponesel daleč pred kapitalizem, bo treba posvetiti vso pozornost hitrejšemu dvigu življenjske ravni za delovnega človeka in s tem v resnici odpravljati družbene korenine kriminalitete ter drugih nenormalnih družbenih pojavov. Dokler te ne bodo posvetili vsem odpravljene, bo treba posvetiti vso pozornost tudi delu s človekom in njegovim okoljem. Socialistični družbeni red, ki odpravlja nasilje kot sredstvo za urejanje družbenih odnosov, ga lahko nadomešča z znanstveno utemeljenimi praktičnimi disciplinami, kot so socialno delo, kriminalna psihologija, pedagogika, klinična kriminologija in druge, ki si pridobivajo po svetu in tudi pri nas vedno več priznanja.

Uporabljeni viri:

¹ Vsi navedeni zakoni so objavljeni v Pravdi z dne 26. decembra 1958.

² Piontkovskij-Čikvadze, Nekatera vprašanja iz teorije sovjetskega kazenskega prava in procesa, Sovjetsko gosudarstvo i pravo, 1956/4.

³ Bavcon Ljubo, Utrjevanje zakonitosti in pravna znanost v Sovjetski zvezi, Pravnik, 1956/9-10.

⁴ B. L., Mimo sodišč, NRazgl, 1957, št. 17 z dne 14. septembra 1957.

⁵ Poljanski D. S., O načrtih zakonov »Temelji kazenske zakonodaje ZSSR in zveznih republik«, »O kazenski odgovornosti za kazniva dejanja zoper državo« in »O kazenski odgovornosti za vojaška kazniva dejanja«, Pravda, z dne 26. decembra 1958.

⁶ Ugolovni kodeks RSFSR, Gosjurizdat, Moskva, 1957.

⁷ Višinski, Teorija sudskega dokaza u sovjetskom pravu, Naučna knjiga, Beograd 1948.

⁸ Glej opombo pod št. 2.

⁹ Strogovič M. S.: O načrtu temeljev kazenskega postopka ZSSR in zveznih republik, Sovjetsko gosudarstvo i pravo, 1958/7. — Piontkovskij A. A.: Osnovna vprašanja kazenskega prava v načrtu temeljnih načel kazenske zakonodaje ZSSR in zveznih republik, Sovjetsko gosudarstvo i pravo, 1958/9.

¹⁰ Rasulov D. R.: O načrtih zakonov »Temelji zakonodaje o ureditvi sodišč ZSSR ter zveznih in avtonomnih republik«, »Odredba o vojaških sodiščih«, »Temelji kazenskega postopka ZSSR in zveznih republik«, Pravda, z dne 26. decembra 1958.

¹¹ Bavcon dr. Ljubo, Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, CZ, Ljubljana 1958.

¹² Gorkin: Razprava o zakonskih predlogih v Vrhovnem sovjetu ZSSR, Pravda, z dne 27. decembra 1958.

The new Soviet penal legislation

(By dr. Ljubo Bavcon, Scientific Collaborator Institute for Criminology at the University of Ljubljana)

At the end of 1958 the Supreme Soviet of the Soviet Union passed several new acts in the sphere of penal law. Thereby the entire penal system which had so far been based upon the provisions of 1924, was reorganised.

Conditions suitable for change in this sphere did not arise until after Stalin's death. The 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union already stressed the need for safeguarding legality. Treatises on problems of penal law appeared in the Soviet legal literature in 1956. In them Stalinist practice as well as the theory of penal system in force up to then, were subjected to definite criticism. The attack of these critics was levelled particularly against disrespect for law, arbitrariness and unjustified violence. This attitude is reflected also in the principal in the new penal legislation.

The guiding principle of the new provisions is the limitation of exaggerated penal repression. »In a socialist state repression is not the only weapon in combatting criminality«, it says in the interpretations appended to the new laws. This gave rise to concrete changes constituting an essential difference between the new laws and those in force hitherto in both practice and theory. Among these we must point out especially the alleviation of penalties, the emphasis on legality which finds expression in the principle of responsibility for guilt and in the principle that penalty should be in proportion to the crime and the degree of danger it constitutes for society. Especially important are the changes referring to the degree of guilt. The former vague provision permitted of various interpretations corresponding to the momentary political needs of the regime. In the new code the principle is accepted that only a person who intentionally or out of negligence committed a penal offence (defined as such in advance in the criminal code) is liable to penalty.

With the more important changes we must also include a clearer formulation of the conception of aiding and abetting. Under the former ruling any sort of connection between a certain person and the offence was sufficient. This and the vagueness already referred to led to unjustified persecution of innocent parties.

The new laws also omit certain legal conceptions arising from the theory of the intensification of the class struggle, a theory which opened the doors wide to arbitrariness. This includes above all analogy and

the employment of repressive measures against persons who have been proclaimed dangerous to society because of their past activities or connections with criminal surroundings although they themselves had not committed any penal offence.

The abolition of these conceptions goes beyond the narrower frame of penal law. Apparently we may include it with the measures which lead to the internal consolidation of the Soviet Union, to the limitation of bureaucratic arbitrariness and to the consolidation of legal security of individual citizens.

Among the provisions regulating the functioning of the courts we must lay special emphasis on the abolition of special courts which were placed outside the judiciary system. Even the military courts have become an integral part of the Soviet judicial organisation.

The new provisions have regulated also the law of penal prosecution. These provisions, too, arise from the leading principle aforesaid. One of the details to be emphasized, however, is the new provision for safeguarding human rights. This includes: recognition of the fact that the court is the only organ having the right to decide of the guilt of a given citizen and impose a penalty upon him; a new system of evidence and increased emphasis upon the role of the injured party in the procedure etc.

On the whole we can therefore attach positive value to the new Soviet penal legislation. It represents a notable advance from a system characterised by lack of legality and arbitrary procedure into a system which in itself is a better guardian of the freedom and rights of the Soviet citizen. Nevertheless we cannot refrain from a few critical remarks. These concern above all the new provisions for the safeguarding of human rights which in our opinion are still insufficient. The defence lawyer for instance is not yet permitted to intervene on behalf of the defendant at all stages of the penal procedure. The part played by the defence lawyer is rather limited and in fact remains reduced to more or less formal participation. The interpretations of the new laws also reflect the Soviet theoretical view of the problem of criminality. Of course progress cannot be denied but they have not yet clearly realised that criminality is neither »a legacy of the old order«, nor due to the activities of foreign agencies. We maintain that criminality is the result of concrete social conditions which simply are nowhere ideal not even in the Soviet Union.

Finally we must not overlook the fact that by these new laws the Soviet Union has only now caught up with the other developed countries. More will have to be done to secure a genuine step forward which will carry the present forms of socialism well ahead of those of capitalism. Above all supreme attention

must be paid to quickly raising the standard of life for the working man and hereby truly abolish the social roots of criminality. But until then also every attention must be paid to work with the human individual and his immediate surroundings.